

## ZELDZAME EN MISKENDE RUSSULA'S IN VLAANDEREN (4) – ENKELE SOORTEN UIT *RUSSULA* SUBSECTIE *VIOLACEINAE*

RUBEN WALLEYN<sup>1</sup> & GUIDO LE JEUNE<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Gaverstraat 4, 8500 Geraardsbergen

<sup>2</sup>Beemdenlaan 67, B-2900 Schoten

### Summary

Some *Russula* species of *Russula* subsection *Violaceinae*, viz. *R. clariana*, *R. pelargonica* and *R. violacea*, are described from collections from Flanders, northern Belgium, and their ecology and distribution in this region are discussed.

### Inleiding

In dit artikel stellen we enkele min of meer zeldzame en vaak miskende russula's voor uit *Russula* subsectie *Violaceinae*: *Russula clariana* R. Heim ex Kuyper & Vuure, *R. pelargonica* Niolle en *R. violacea* Qué. Deze subsectie is nog steeds één van de minst taxonomisch uitgeklaarde groepen in *Russula*. Tot deze groep behoort ook de in Vlaanderen uiterst zeldzame *Russula innocua* (Walley & Le Jeune 2000) en het soortcomplex rond *R. olivaceo-violascens* waartoe wij ook *Russula viroviolacea* Imler (1984) rekenen. Als groep zijn deze russula's in het veld vrij eenvoudig te herkennen aan de geur (herinnerend aan *R. fragilis*), de gave snede en bleke plaatjes, en het kleurenpalet dat hetzelfde is als dat van *R. fragilis* en *R. undulata*, maar waarin groene tinten vaker de overhand nemen. Naast de klassieke soorten die in Romagnesi en grotendeels ook bij Sarnari staan beschreven, worden in deze groep allerlei moeilijk te duiden collecties gevonden, die nu eens aanleiding geven tot het beschrijven van nog meer soorten (Reumaux 1996), dan weer tot het ongenueanceerd synonymiseren van alle soorten die wij hier behandelen (Krieglsteiner 2000). Ook wij stelden vast dat deze soorten zeer variabel zijn, maar we denken dat het beter wachten is op moleculaire gegevens om de bestaande taxonomische opvattingen kritisch te beoordelen.

De werkwijze in dit artikel is dezelfde als in vorige bijdragen. De kleurencodes volgen Komerup & Wanscher (1978).

#### *Russula clariana* – Tweegeurrussula

*Russula clariana* R. Heim, Rev. Mycol. (Paris) 8: 95 (1943, ongeldig), ex Kuyper & Vuure, Persoonia 12: 452 (1985).

**Beschrijvingen:** Einhellinger (1985: 50-53), Kuyper & van Vuure (1985), Romagnesi (1967: 492-495), Sarnari (1998: 604-609), Staudt (1985).

**Afbeeldingen:** Kränzlin (2005: nr. 109, violette vormen), Moser & Jülich (Farbatlas *Russula* IV 47), Reumaux (134), Staudt (1985: 3), Sarnari (1998: 605, 607).

Een middelgrote tot vrij grote, fragiele (tot matig stevige) russula. *Hoed* tot 80(110) cm diam., jong convex, later planoconcaaf tot concaaf; hoedhuid tot 2/3 straal aftrekbaar, mat, onder loep fluwelig-wrattig (niet glad) of pruineus, zeer variabel gekleurd, vaak een pastelpalet van lila en (grijs)groen, soms zuiver groen (1B5, 1D4 maar groener, geler dan kleuren in serie 30) of zuiver blauwviolet, centraal soms uitgebleekt; hoedrand stomp, afgerond, jong iets "tuberculé" tot duidelijk knobbelig-wrattig bij oudere exemplaren (tot 1/5 straal) soms uitgebleekt vaak met gele of roeste vlekken. Volgens Reumaux (1996) vertoont de hoed een kenmerkende grijze schijn. *Lamellen* vrij, soms gevorkt, matig dicht (L = ca. 120), vooral bij oudere exemplaren aan de rand aderig verbonden, vuilwit met crème (lichtgele) schijn; snede niet afwijkend. *Steel* 35-55(95) × 8-14(18) mm, gewoonlijk wat verbredend naar basis en aan de top, meestal gebogen, onregelmatig cilindrisch tot vaak wat afgeplat. *Vlees* wit, ook onder hoedhuid, vooral steelbasis wat vergrijzend (bruingrijs, geelgrijs) bij kneuzing of ouder worden; *smaak* scherp, onmiddellijk brandend in lamellen bij verse jonge exemplaren, oudere exemplaren matig scherp tot bijna zacht smakend; *geur* fruitig (zoals bij *Russula fellea*), soms zwak of iets vissig bij oudere exemplaren; traag en zwak reagerend met gaïac, zwak margarinegeel met FeSO<sub>4</sub>. *Sporee* IIa. (macroscopie gebaseerd op RW 4243).

*Sporen* 8-9(10) µm lang, ornamentatie netvormig, gewoonlijk met enkele alleen staande wratten, tot 0,5 µm hoog. *Hoedhuid* met wat onregelmatig cilindervormige, naar de top meestal wat versmalde haren; dermatocystiden knots- of cilindervormig, weinig tot zeer dikwijls gesepteerd.





1. *Russula clariana* (RW 4243)



2. *Russula clariana* (RW)



3. *Russula pelargonia* (RW 4246)



4. *Russula violacea* (RW 4007bis)



**Ecologie:** gevonden bij *Populus* (*P. × canadensis*, *P. canescens*), of Eik (*Quercus*) in lanen op matig voedselrijke, klei of zandbodems. Juli-okt. Op de rijkste groeiplaats, Blauwe Toren (Brugge), is ze gevonden in zeer grote aantallen, in een kort gazon op kalkrijke klei, vergezeld van *Russula elegans* (zie Walley & Le Jeune 2007). In de Elzas groeit ze in indentieke omstandigheden (J.M. Trendel, pers. meded.).

**Onderzochte collecties:**

Brugge, parking crematorium Blauwe Toren, C2.11.23, onder *Populus canescens*, 7/9/2006, Walley R. 4243, 4244 (GENT). Wachtebeke, prov. dom. Puyenbroeck, onder *Populus × canadensis*, C3.45, 24/9/1988, Buyck B. 2733 (GENT, aquarel O. Van De Kerckhove in BR). Wilrijk, Fort 6, C4.26.21, bij *Quercus*, 22/9/1998, herb. G. Le Jeune 98-002. Wingene, Wildenburg, D2.13.12, bij *Quercus robur*, 20/10/1999, Mestdagh I. 23 (GENT, afwijkende sporen).

Grotere groenige exemplaren van *Russula clariana* die duidelijk bij Populier groeien zijn in het veld herkenbaar, maar de soort is zo variabel dat microscopische controle aangewezen is. Hij kan zowel op *Russula undulata* lijken (deze heeft wel witte sporee en andere geur), als (zeker de kleinere, veelkleurige exemplaren) op *R. pelargonia*, *R. violacea* of *R. atrorubens*. Enkel de sporen lijken tamelijk karakteristiek. De collectie Mestdagh 23 wijkt duidelijk af door zeer laag netvormig versierde sporen. Ook Sarnari geeft bij *R. clariana* een hele reeks min of meer afwijkende vondsten op. De *Violaceinae* blijven een complexe groep, waarover het laatste nog niet is geschreven.

De soort is lang miskend in Vlaanderen - de oudste vondst dateert pas van 1988 - en wordt mogelijk nog steeds over het hoofd gezien. Het aantal vondsten is beperkt tot Oost- en West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant. In de Rode Lijst van Walley & Verbeken (2000) staat ze in de categorie "zeldzaam"; wat nog steeds gegrond lijkt.

***Russula pelargonia* – Geraniumrussula**

*Russula pelargonia* Nolle, Ann. mycol. 39: 66 (1941).

**Beschrijvingen:** Einhellinger (1985: 141-143), Galli (1996: 228-229), Romagnesi (1967: 495-498), Sarnari (1998: 595-600).

**Afbeeldingen:** Dähncke (1993: 912), Einhellinger (1985, pl. 16), Galli (1996: 229), Moser & Jülich (Farbatlas: IV *Russula* 43), Reumaux (1996: 34), Sarnari (1998: 597,599), Vesterholt (2004: 412).

Een (vrij) kleine, broze russula (habitus van *Tenellae*). Hoed 24-46 mm diam., convex, vlak met gewelfd-ingezonken centrum; hoedhuid zeer gemakkelijk aftrekbaar tot 2/3 straal, kleur zeer variabel, mengeling van kleuren of min of meer

eenkleurig, pasteltinten van lila, vleesroze, groen, et (groen)gele vlekken, centrum donkerder of bleker; oppervlak glanzend tot mat, iets berijpt-pruineus onder loupe; rand stomp. *Lamellen* stomp afgerond, matig dicht opeen (L = 90-120, tussenlamellen zeer schaars), jong gebroken wit, later met crème schijn; snede wit. *Steel* cilindrisch, meestal gebogen en vaak wat knotsvormig verdikt aan de basis, 8-12 mm diam., 35-45 mm lang, gekamerd-sponzig hol wordend bij ouderdom, vergrijzend bij ouderdom maar soms ook tezelfdertijd vergelend. *Vlees* met FeSO<sub>4</sub> zwaklichtgeel; met gaïac zwak en zeer traag groenblauw; *smaak* min of meer scherp; *geur* fruitig-chemisch, meestal met frisse *Pelargonium*-component. *Sporee* Ifab. (macroscopie grotendeels gebaseerd op RW 4246).

*Sporen* tot 9(10) µm lang, met tot 1 µm hoge soms geïsoleerde maar meestal door lijsten verbonden stekeltjes. *Hoedhuid* met cilindervormige haren; dermatocystiden meestal knotsvormig, soms cilindervormig, meestal meermaals gesepteerd.

**Ecologie:** *Russula pelargonia* groeit bij *Populus*, vooral abelen en Trilpopulier, op rijkere, vaak wat vochtige bodems (klei, kalkrijk zand, alluvium). Juli-okt.(-dec.).

**Onderzochte collecties:**

De Haan, Vlissegem, B1.57.11, 24/6/1998, Lachapelle J. 98/06/24/1 (BR). De Haan, Zwarte Kiezel, B1.57.13, 14/7/1995, Lachapelle J.95-07-14 (BR); ibid., 30/7/1997, Lachapelle J.97-07-30/1 (BR). Turnhout, Dombergstraat en omgeving, B5.38.31, 1/10/2003, herb. G. Le Jeune 03-009 (geel. cfr. var. *citrinovirens*). De Panne, Calmeynbos, C0.56.40, 11/9/1979, Heinemann P. 6960 (BR). De Panne, gemeentepark, C0.56.24, bij *Populus × canescens*, leg. J. Launoy 4/09/2006, Debaenst P. 3978 (GENT). Brugge, bosres. Blauwe Torenbos, C2.11.23, proepje onder *Populus × canescens* en *Ulmus*, nabij *Lactarius evosmus*, op natte kalkrijke klei, 7/09/2006, Walley R. 4246 (GENT). Poeke (Aalter), kasteel van Poeke, D2.25.24, 4/9/1999, Walley R. 1642 (GENT). Meise, park Nationale Plantentuin, grid 3 H, D4.55.32, in gazon bij *Populus × canescens*, 26/10/2006 Van de Kerckhove O. 1017 (BR). Melsbroek, Floordambos, D4.57.40, 5/8/1979, Imler L. z.n. (BR). Kortenberg, de Merodebossen, E5.33.11, 7/9/1996, herb. G. Le Jeune 97-046. Diepenbeek, Rapertingen, Nictelbroeken, E6.17.41, 25/9/2004, Walley R. 3659 (GENT); ibid., E6.17.42, 25/9/2004, Walley R. 3663 (GENT).

Afwijkende collecties met hoge stekels en enkele bindingen: Zillebeke, prov. dom. Patingbeek, E1.34.41, leg. VdV 1/11/1999, Walley R. 1777 (GENT, steel iets vergelend: cfr. *R. pseudocavipes* Bon?). Vliermaalroot, bosres. Jongenbos, E6.18.44, onder *Populus × canadensis*, 11/09/2003, Walley R. 3125 (GENT: sporenversiering cfr. *R. pseudocavipes* Bon?).

*Russula pelargonia* onderscheidt zich in Vlaanderen in het veld door zijn gebondenheid aan *Populus*, de kleine, meestal groenige vruchtlichamen, het vergrijzende vlees en de pelargoniumgeur.

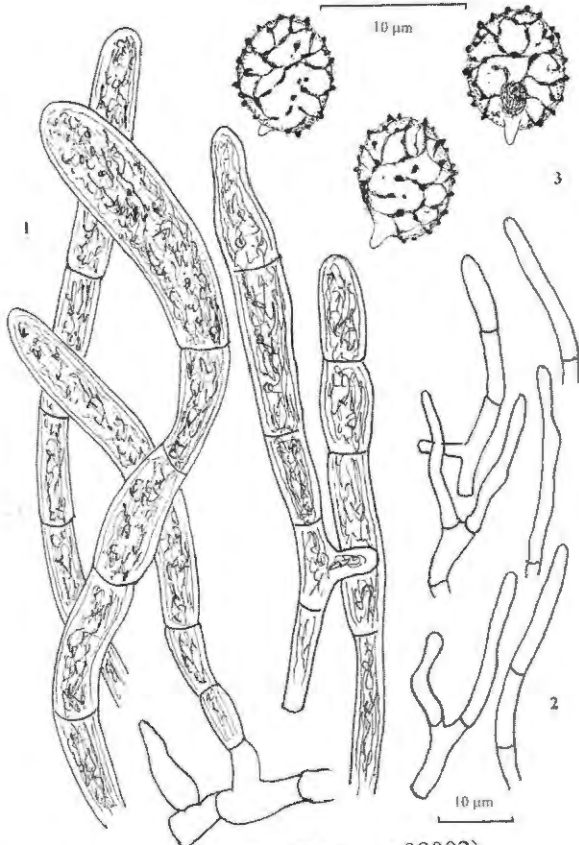


Fig. 1. *Russula clariana* (Le Jeune 98002)

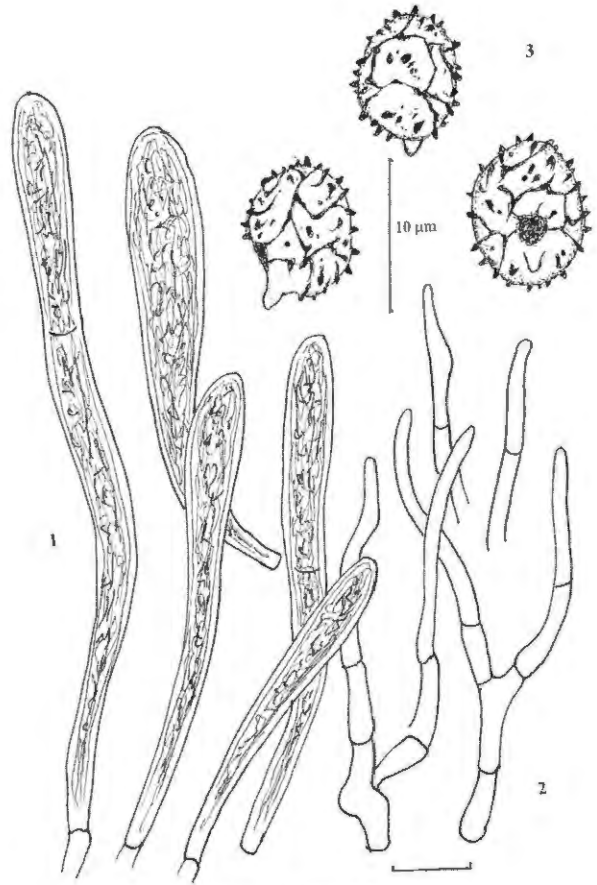


Fig. 2. *Russula clariana* (RW 4243)

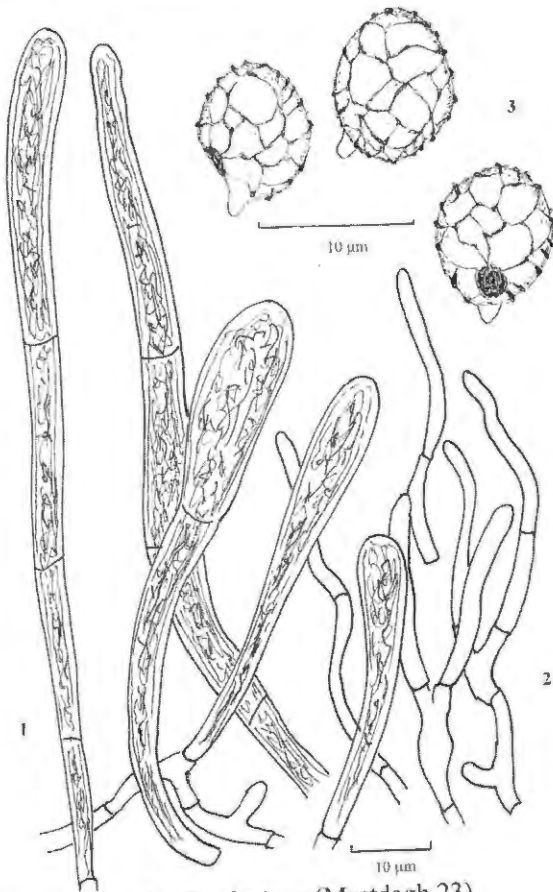


Fig. 3. *Russula* cfr. *clariana* (Mestdagh 23)

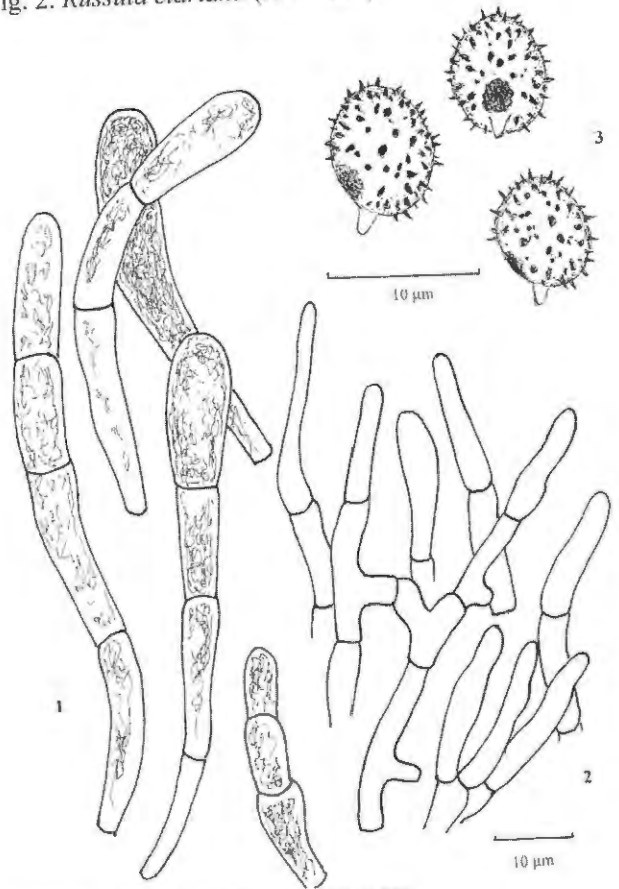


Fig. 4. *Russula violacea* (LJ 97037)

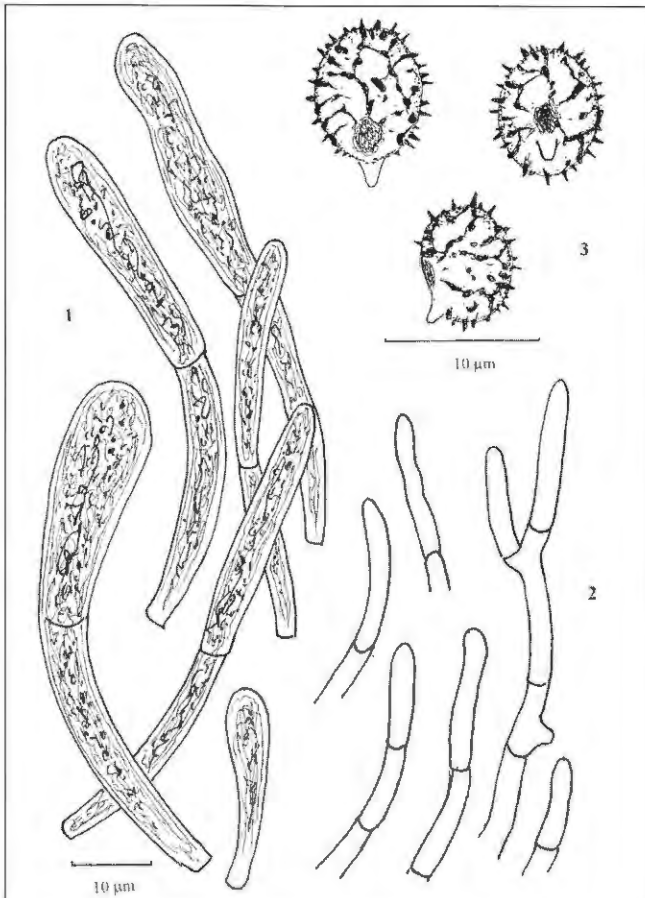


Fig. 5. *Russula pelargonica* (Le Jeune 97046)

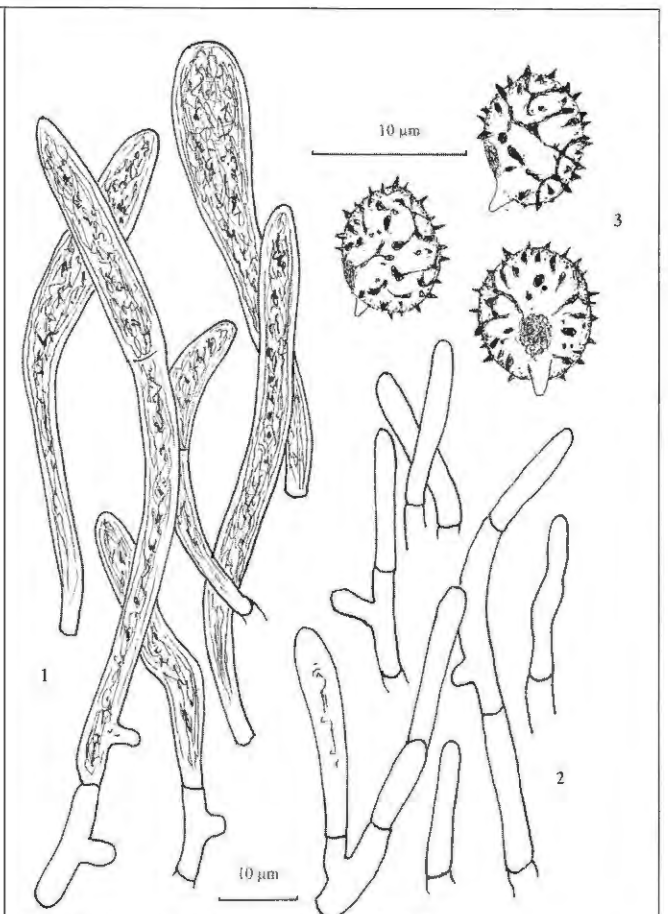


Fig. 6. *Russula pelargonica* (RW 4246)

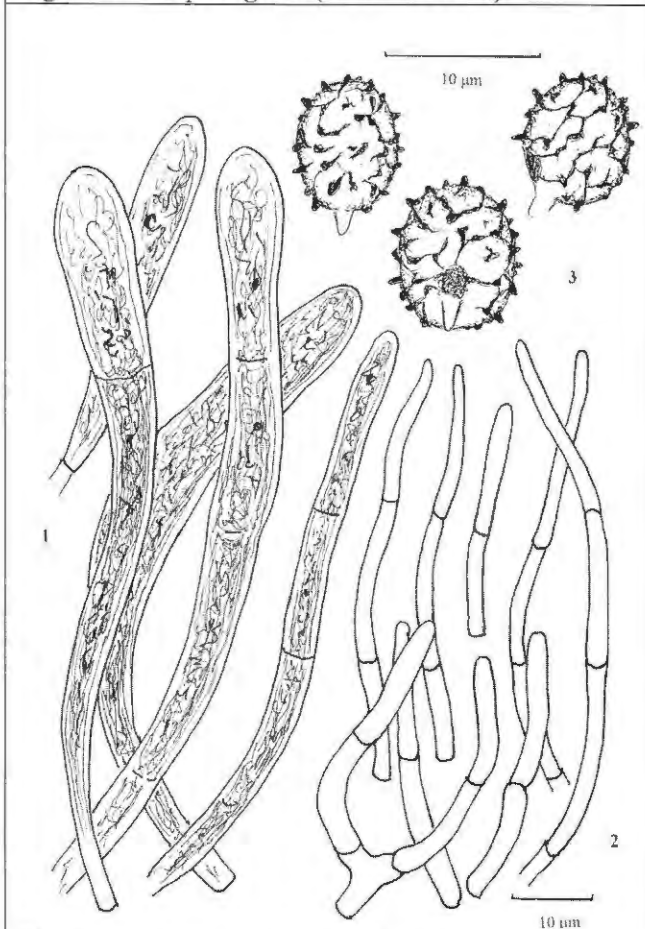


Fig. 7. *Russula pelargonica* (Mestdagh 23)

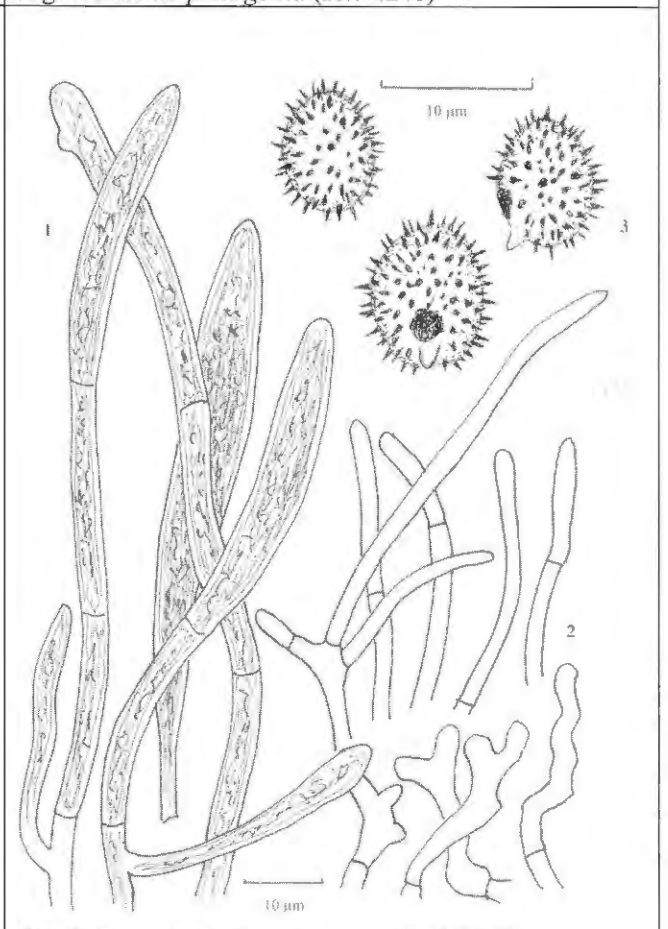


Fig. 8. *Russula* cfr. *pseudocavipes* (RW 1777)

Verwarring met *R. violacea* en kleine exemplaren van *R. clariana* is zeer goed mogelijk, microscopische controle is derhalve aangewezen. Wat de vergrijzende verkleuring van het vlees betreft, merken we dat die niet altijd zo duidelijk is en soms gepaard gaat met (bruin)geel in steelbasis. *Russula pseudocavipes* Bon, waarvan het type in naaldbos groeide, is zeer verwant en gekenmerkt door vergelend vlees en sterk stekelige sporen met enkele kleine verbindingen. Twee van onze collecties vertonen deze kenmerken, maar gelet op microscopische variabiliteit van de soort, rekenen we deze voorlopig tot *Russula pelargonia*.

De Geraniumrussula komt verspreid in Vlaanderen voor: VZ-Z in Mar. Vl., Kemp., Brab. Lijkt te ontbreken in de grote Brabantse boscomplexen op leem (Zoniën, Meerdaal, Hallerbos, Vlaamse Ardennen). De oudste waarneming dateert van 1956 (excursie tijdens 1e Europese Mycologische Congres), maar de tweede waarneming dateert pas van 1979. Het is niet duidelijk wat de status is van de soort. In de Rode Lijst staat ze als "zeldzaam", en "momenteel niet bedreigd" maar in Nederland gewaagt men van een achteruitgang en staat ze bij de "Kwetsbare soorten".

#### ***Russula violacea* ss. Romagn.**

*Russula violacea* Quéél., Assoc. Fr. Avancem. Sci.: 11 (1883).

**Beschrijvingen:** Einhellinger (1985: 201-203), Galli (1996: 230-231), Romagnesi (1967: 499-504).

**Afbeeldingen:** Dähncke (1993: 913), Galli (1996: 231), Michael et al. (1983: 143b).

Een vrij kleine, (zeer) fragiele russula. *Hoed* 28-45(75) mm diam., dunvlezig, jong min of meer convex tot gewelfd, later planoconcaaf of concaaf; hoedhuid tot ruim 1/3 straal aftrekbaar, mat, centraal wat vettig, onder loep fluwelig-wrattig of pruineus; variabel gekleurd, min of meer vleesroze-violet (10A3, 10B3, 10C3), centraal donkerbruin purper (10F5) of flets geelgroen (1B3, 1C3), soms geheel geelgroen, lokaal met gelige of roestige vlekjes; hoedrand stomp, afgerond, kort knobbelig-gegroeid volgens het plaatjespatroon. *Lamellen* vrij, matig dicht opeen (L = ca. 120), iets aderig verbonden aan de rand, onder de hoedhuid, tussenslamellen zeer schaars en van ongelijke lengte; wit tot geelwit, vooral bij oudere exemplaren met duidelijke crème (lichtgele) schijn; snede niet afwijkend. *Steel* 25-40(50) × 8-11(16) mm, min of meer knotsvormig, meestal gebogen, witachtig, vooral in onderste helft sponzig hol wordend bij oudere exemplaren. *Vlees* wit, ook onder hoedhuid, vooral steelbasis en vraatvlekken wat vergelend; *smaak* (zeer) scherp, ook in lamellen (verse exemplaren), maar vluchtig; *geur* fruitig (zoals bij *Russula fellea*), zwak bij oudere

exemplaren na plukken (duidelijker na kneuzen); vrij snel groenblauw met gaïac, zwak margarinegeel met FeSO<sub>4</sub>. *Sporee* Ila. (macroscopie grotendeels gebaseerd op RW 4007bis).

*Sporen* kleiner dan bij vorige soorten, tot 8,5 µm lang, met tot 0,75 µm hoge geïsoleerd staande stekeltjes. *Hoedhuid* met talrijke grote knotsvormige of cilindervormige dermatocystiden, meestal meermaals gesepteerd; haren onregelmatig breed, naar de top afgerond of wat smaller toelopend.

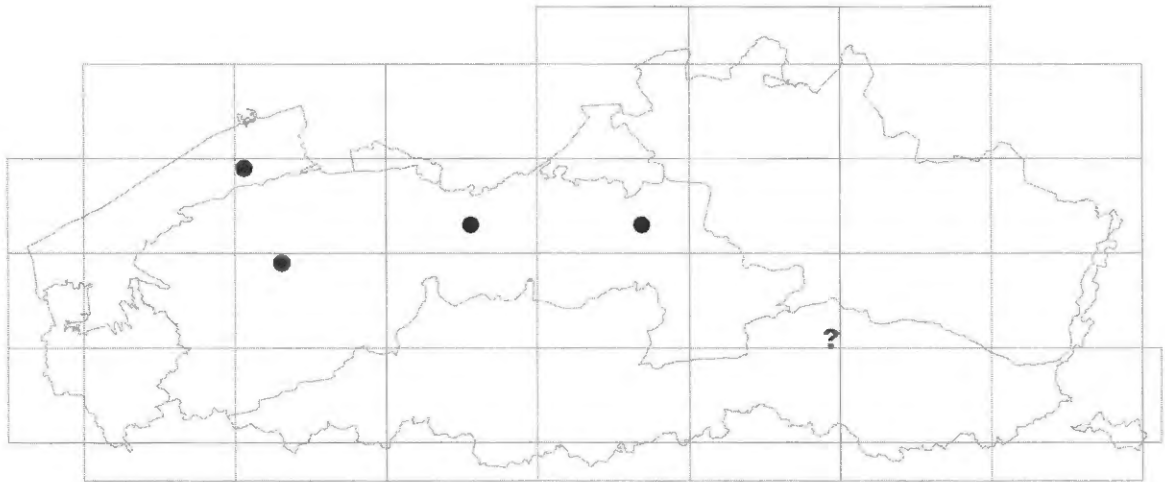
**Ecologie:** solitair of in zeer kleine groepjes op schrale, soms grazige plaatsen onder *Populus* of *Quercus*, op zand- en leembodems. (Half juni-) juli-oktober.

#### **Onderzochte collecties:**

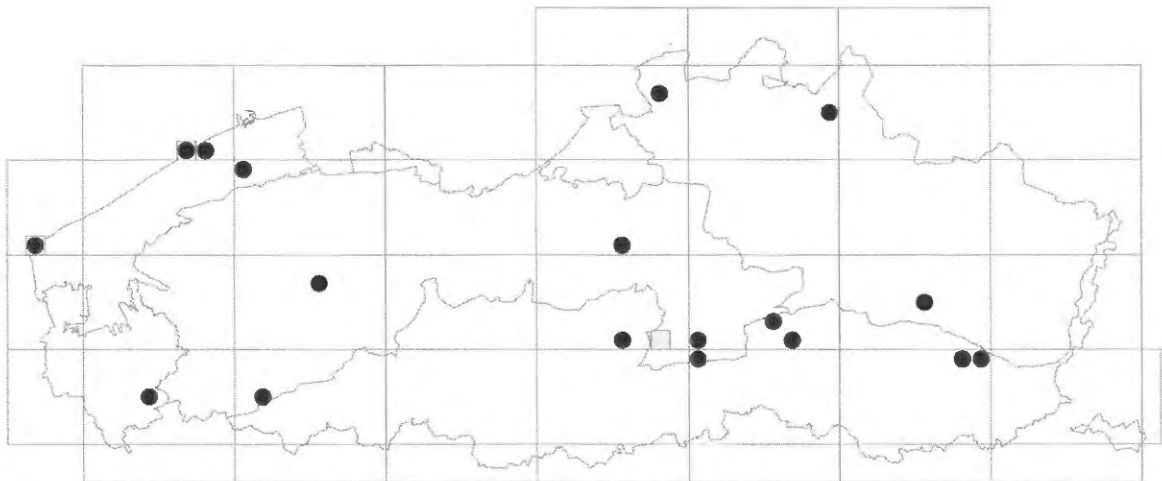
Wingene, rand Vagcvuurbossen, halfopen dreef met *Quercus*, C2.53.43, 17/8/2005, *Walley* R. 4007 (GENT); id., 20/9/2007, 4007bis (GENT). Maria-Aalter, Schuurlo, C2.54.32, onder *Quercus robur* in wegberm, 30/7/2000, *Walley* R. 1862 (GENT). Durne, Rivierenhof, C4.27.40, 10/1974, *Imler* L. z.n. (BR). Schoten, Withof, C4.17.44, 21/7/1937, Schoten, De Valk, C4.18.32, 14/7/1954, *Imler* L. z.n. (BR). Hallaar, prov. dom. Avcregten, D5.14.11, onder *Populus × canadensis*, 8/7/1997, *Walley* R. 1169 (GENT) & herb. *Le Jeune* G. 97-037. Melle, Geerbosstraat, D3.34.34, 25/7/1992, bij *Quercus robur* en *Populus × canadensis* in wegberm op kalkrijke zandleem, *Walley* R. z.n. (GENT); ibid., 12/8/1993, *Walley* R. z.n. (GENT). Houwaart, Walenbos, Dolaag, D5.56.41, bosdreef met *Quercus robur*, 18/7/2004, *Walley* R. 3546 (GENT). Zoniënwoud, 19/7/1952, *Imler* z.n. (BR). Groenendaal, Ganzepootvijver, E4.56.22, 1/10/1999, *Walley* R. 1698 (GENT). NEDERLAND. Helmond, Covels bos, gemengd loofbos met *Quercus*, *Populus*; 23/10/2005, *Walley* R. 4110 (GENT).

*Russula violacea* wordt in de literatuur maar weinig beschreven. Sarnari (1998) blijkt hem bv. niet te kennen. Toch lijkt de soort ons ondermeer door de sporenkenmerken goed gekarakteriseerd; vergeleken met *R. pelargonia* en *R. clariana* is ook de gaïac-reactie verschillend (veel sterker). Reumaux' (1996) eigenzinnige opvatting van *Russula violaceoides* Hora en *R. autumnalis* Velen., lijken qua afbeelding en microscopische tekening heel sterk op bv. onze overwegend violette collecties *R. violacea*.

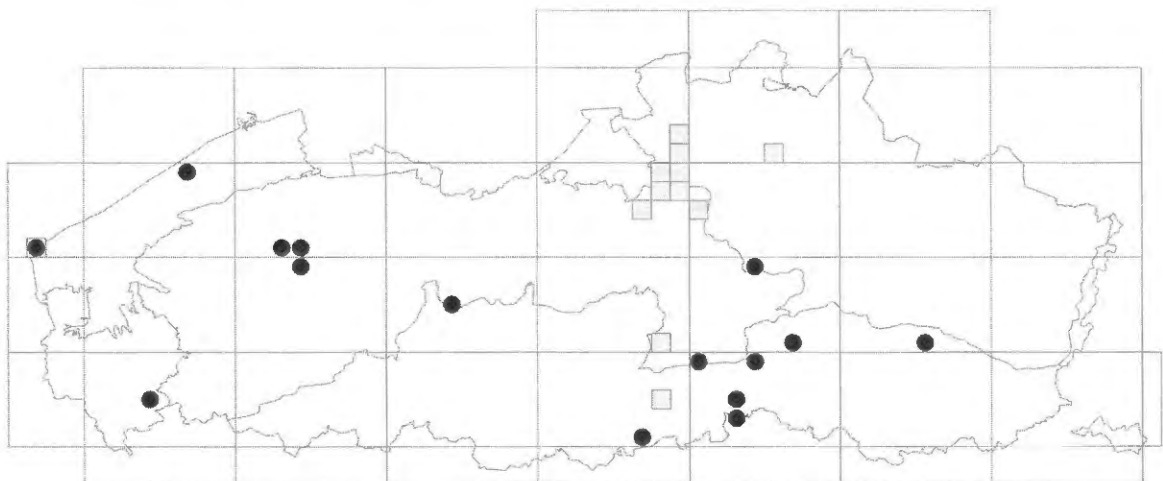
In Vlaanderen zijn er heel wat oudere waarnemingen, de meeste van *Imler*. Twee exsiccaten uit de jaren dertig bleken wel tot *R. fragilis* behoren. Uit de oude waarnemingen blijkt dat tenminste rond Antwerpen de soort op veel plaatsen voorkwam, ook al werd ze niet vaak waargenomen; recente waarnemingen uit het Antwerpse ontbreken wat er kan op wijzen dat de soort is achteruitgegaan. Momenteel is ze VZ-Z in Mar., Vl., Brab. (kaart 3) Uit de Kempen is ze niet bekend. Volgens de Rode Lijst is de soort bedreigd in Vlaanderen (Wallcyn & Verbeken 2000).



Kaart 1. *Russula clariana* in Vlaanderen. Vindplaatsen vóór 1980 (◻) en sinds 1980 (●).



Kaart 2. *Russula pelargonica* in Vlaanderen. Vindplaatsen vóór 1980 (◻) en sinds 1980 (●).



Kaart 3. *Russula violacea* in Vlaanderen. Vindplaatsen vóór 1980 (◻) en sinds 1980 (●).

## Dankwoord

De verspreidingskaartjes konden gerealiseerd worden dankzij de gegevens van FUNBEL.

## Referenties

- DÄHNCKE R.M. (1993) – 1200 Pilze in Farbfotos. AT Verlag, 1179 p.
- EINHELLINGER A. (1985) – Die Gattung *Russula* in Bayern. *Hoppea* 43: 5-286 + 32 pl.
- GALLI R. (1996) – Le Russule, Atlante pratico-monografico per la determinazione delle russule. Ediz. Edilnatura.
- HEIM R. (1943) – Notes sur les champignons du Pêche. I. Les Russules de l'espèce collective « violaceae ». *Rev. Mycol. (Paris)* 8: 87-97.
- MICHAEL E., HENNIG B. & KREISEL H. (1983) – Handbuch für Pilzfreunde. V. 2 Auflage. Milchlinge und Täublinge. Stuttgart, Fischer.
- IMLER L. (1984) – *Russula viroviolacea* Imler spec. nov. *Icones Mycol.*, pl. 67-68, 74c-d.
- KORNERUP A. & WANSCHER J.H. (1978) – Methuen Handbook of Colour. London, Eyre Methuen. 252p.
- KRIEGLSTEINER G.J. (2000, ed.) – Die Großpilze Baden-Württembergs. Band 2. Ständerpilze: Leisten-, Keulen-, Korallen- und Stoppelpilze, Bauchpilze, Röhrlings- und Täublingsartige. Stuttgart, Eugen Ulmer.
- KUYPER T.W. & VAN VUURE M. (1985) – Nomenclatural notes on *Russula*. *Persoonia* 12: 447-455.
- MARCHAND A. (1977) – Champignons du Nord et du Midi. Tome 5. Les Russules. Perpignan, Soc. Mycol. Pyrénées Médit.
- ROMAGNESI H. (1967) – Les Russules d'Europe et d'Afrique du Nord. Paris, Bordas, 998 p. + 1 pl.
- SARNARI M. (1998) – Monografia illustrata del genere *Russula* in Europa. Tomo primo. Trento, Associazione Micologica Bresadola, 800 p.
- (2005) – Monografia illustrata del genere *Russula* in Europa. Tomo secondo. Trento, Associazione Micologica Bresadola, 807-1568 p.
- STAUDT E. (1985) – *Russula clariana* Heim. Grosser Pappel-Täubling. *Südwestdeutsche Pilzrundschau* 21(1): 2-5.
- REUMAUX P. (1996, coll. BIDAUD A. & MOËNNE-LOCCOZ P.) – Russules rares ou méconnues. Marlioz, éd. F.M.D.S., 294 p.
- VESTERHOLT J. (2004) – Danmarks Svampe. Copenhagen, Gyldendal, 473 p.
- WALLEYN R. & LE JEUNE G. (2000) – Enkele zeldzame en miskende russula's uit Vlaanderen. *Jaarboek VMV* 5: 54-57.
- WALLEYN G. & LE JEUNE G. (2007b) – *Russula elegans* ss. Romagn. – Vergelende netspoorrussula. *Meded. Antwerpse Mycol. Kring* 2007: 46-47, 44.
- WALLEYN R. & VERBEKEN A. (2000) – Ecn gedocumenteerde Rode Lijst van enkele groepen paddestoelen (macrofungi) van Vlaanderen. *Meded. Inst. Natuurbehoud* 7: i-x, 1-84.